

Kalocsai

Főegyházmegyei Levéltár

A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár

Gyűjteményi ismertető füzet

Készült a TÁMOP-3.2.11 pályázati foglalkozások keretében tartott „Az írás története” című témnapokhoz, „A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár gyűjteményére épülő, múltidéző programsorozatok megvalósítása” elnevezésű projekt részeként.

Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL)

6300 Kalocsa, Szentháromság tér 1.

(Érseki Palota)

Tel.: 78/467-363, 30/602-2191

archivum@asztrik.hu

<http://archivum.asztrik.hu>

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

1.) Az érsekség rövid bemutatása

Két folyó között, a Duna-Tisza közén fekvő Főegyházmegyénket Szent István király alapította, és hosszú időn át a történeti Magyarország második egyházi méltóságaként emlegették. A tekintélyes kor ellenére az érsekség Kalocsán őrzött iratanyaga lényegében az utóbbi három évszázad “terméke”. Ennek oka, hogy a törökkor jelentős törést okozott az érsekség életében. A mohácsi vész után hamarosan az egyházmegye egész területe török megszállás alá került, a katolikus egyházszervezet működése a hódoltság területén szünetelt, és a korábbi írásos-tárgyi emlékek döntő többsége is elpusztult. A háborúk során elnéptelenedett vidéken a 18. század így elsősorban az újrakezdést-újjaszervezést jelentette mind az egyházmegye, mind pedig Kalocsa, az érseki székváros számára.

A Főegyházmegye elnevezésének változásai: Kalocsa-Báctól Kalocsa-Kecskemétiig

A bemutatkozást a névhasználat tisztázásával illik kezdeni. Az elmúlt évezred nagyobb részét egyházmegyénk Kalocsa-Bácsi Érsekségként élte át. Bács neve tehát - emlékeztetve az egyházmegye középkori, kétközpontú működésére – az újkorban is használatos volt annak ellenére, hogy a török után ott már sem székesegyház, sem káptalan nem működött, és egyházkormányzati tevékenység sem folyt. A kalocsa-bácsi címet az érsekek egészen 1968-ig, az önálló Szabadkai Püspökség megalapításának idejéig viselték. Érdekes módon a köznyelvben általában csak Kalocsai Érsekségnek titulált egyházmegye valójában alig 25 évig viselte ezt a rövid nevet, 1993-tól ugyanis II. János Pál pápa “Hungarorum Gens” kezdetű bullája alapján, az egyházmegyei határok országos módosításának részeként megszületett a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye. A három névváltozatnak kétségtelenül mindvégig Kalocsa volt a stabil, változatlanul jelen lévő eleme, s az utóbbi három évszázadban Kalocsa volt az érsekek székvárosa-lakhelye, ezért érthető az imént

említett, egyszerűsítő megnevezés általános használata, hogy röviden általában csak „kalocsai” érseket emlegettek.

A Főegyházmegye területének változásai

A Főegyházmegye területének változásai: Bács-Bodrog vármegyétől Bács-Kiskun megyéig

Az egyházmegye területe a 18-19. században Bács-Bodrog vármegyét, Pest megye déli területeit és a Kiskunság egy részét foglalta magába. Természetes határai kelet felől a Tisza, nyugat és dél felől a Duna folyók, északon a határ a Dunától Solt vonalában indult, s innen lejtve haladt délkeleti irányban a Tiszáig, ahová Szeged alatt érkezett.

A 20. században az egyházmegye területe többször is jelentősen módosult. Trianon után, az országhatárok változásával a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye elveszítette területének és lakosságának közel háromnegyedét. A plébániák és lelkészségek alig több mint egyharmada, a lelkészkező papság kevesebb mint fele maradt Magyarország területén. A határon kívül rekedt, mintegy száz plébániából a Szentszék 1923. február 10-én, Szabadka központtal megszervezte a Bácsi Apostoli Adminisztratúrát. Kalocsa számára a területvesztés - leszámítva az 1941-1944 közötti, rövid időszakot - véglegessé vált, bár Róma az Apostoli Adminisztratúrát csak jóval később, 1968-ban nyilvánította önálló egyházmegyévé. A következő jelentős területi változás 1993-ban történt az érsekség életében, a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye létrehozásával. Azóta az egyházmegye területe lényegében megegyezik Bács-Kiskun megye területével. Az 1993-as átszervezés eredményeként egyébként igen jelentős volt a növekedés, a régi egyházmegye mind területét, mind pedig lakosságát tekintve megduplázódott, sőt több mint kétszeresére nőtt.

A Főegyházmegye az egyházszervezet 18. századi újjáépítésétől fogva három főesperességre tagolódott: Főszékesegyházi-, Bácsi- és Tiszai Főesperességekre, melyek területe-beosztása az imént ismertetett események kapcsán természetesen változott. 1979-ben a Tiszai Főesperesség nevét Bodrogira cserélték, 1993-ban pedig a területi növekedéssel együtt megszületett a negyedik, Kiskunsági Főesperesség.

A főegyházmegye lakosságáról, a papság létszámáról:

	1821	1875	1905	1927	1975	1997
lakosság (ezer fő)	440	705	927	244	160	588
katolikusok aránya (%)	65	66	67	82	83	75
papság létszáma (fő)	182	187	221	161	139	124

Lelkipásztori nyelvhasználat a plébániákon:

	1830	1881	1927	1942
magyar	39	47	41	105
német	23	20	2	20
délszláv	7	2	-	3
vegyes	30	43	20	72
- magyar más nyelvvel együtt	8	39	19	65
- német más nyelvvel együtt	9	33	13	47
- délszláv más nyelvvel együtt	13	31	15	42
- szlovák más nyelvvel együtt	2	1	-	1
plébániák száma összesen	99	112	63	200

A főegyházmegye földbirtokairól:

	1885	1925	1935
érsekség (kat. hold)	87.433	65.509	59.242
káptalan (kat. hold)	24.025	19.239	16.426

A főegyházmegye lakosságának vallási megoszlása (%):

	katolikus	görögkeleti	evangélikus	református	zsidó
1881	65,5	16,8	9,3	5,6	2,8
1927	82	2	7,7	5,8	2,5
2001	66	0.05	3,1	11	0,03

A főegyházmegye katolikus oktatási intézményeiről:

	1881	1927	2000
tanköteles gyermekek	75.898	17.620	1.083
elemi/általános iskola	135	52	4
tanító/tanár	520	386	111
polgári	5	4	-
tanítóképző intézet	1	1	-
tanítónőképző intézet	1	1	-
tanárnőképző főiskola	-	1	-
óvónőképző intézet	-	1	-
kisdedóvó/óvoda	-	11	3
kollégium	-	-	2

Az érseki tartomány

Főegyházmegyénk egy érseki tartomány (metropólia, provincia) feje, és ennél fogva jelentősége túlmutat az egyházmegye határain. A metropolita érsekek bírósági fellebbviteli fórumok voltak a tartományukhoz tartozó egyházmegyék ügyeiben, az érsekek tartományi zsinatokat tarthattak, és számos esetben adtak tanácsot püspöktársaiknak, jelentősebb gazdasági- és jogi következményekkel

járó döntéseik előtt. A metropoliták teendői az idők során sokat változtak, ezzel kapcsolatban röviden elmondható, hogy a középkori széles jogkör (közvetlen közreműködés a püspökök választásában, döntések püspökök közötti vitás esetekben, új egyházmegyék szervezése) az újkorban fokozatosan csökkent, és a szentszéki bíróság fellebbviteli működésén kívül inkább csak a tanácsadói szerepkör, a tiszteletbeli elsőség maradt jellemző. Mindezzel párhuzamosan az érseki tartományok területe, a felügyelt egyházmegyék száma is lényegesen csökkent.

A Kalocsai érseki tartomány szuffraganeusai a 18. sz. végén (nyugatról keletre haladva): Zengg-Modrus, Zágráb, Boszna-Szerém, Csanád, Nagyvárad és Erdély püspökségei. 1853-ban a Zágrábi érseki tartomány szervezése jelentett nagyobb változást, Zágrábbal együtt ui. Zengg-Modrus és a Boszna-Szerémi Püspökség is kivált a tartományból. 1920 után az érseki tartomány egyetlen szuffraganeusa

A Kalocsai érseki tartomány a 18. század végén

a Csanádi Püspökség maradt, amely 1982-től Szeged-Csanádi néven szerepelt. 1993-tól a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye Péccsel és Szeged-Csanáddal alkot egy érseki tartományt.

A Főegyházmegye hívei és érsekei

A térképek és táblázatok jól érzékeltetik, hogy Főegyházmegyénk működése Magyarország jelentős területét, számos lakosát érintette. S ez a történet korántsem mondható csupán vallás- vagy egyháztörténetnek: a földbirtokok, iskolák, alapítványok, műemlék épületek; a tudós-, politikus-, mecénás főpapok és papok, a környezetüket építő, társulatokba tömörülő hívek; a sorsfordulók hősei és áldozata; kitüntetettek és koncepciós perek vádlottjai mind-mind azt jelzik számunkra, hogy egyházmegyénk évszázadai szorosan összefonódtak Magyarország történetével, s annak szerves részévé váltak. A felsorolásból érezhető történeti gazdagságot, sokoldalúságot jól tükrözik a ránk maradt források.

Császka György érsek címere kinevezési okleveléről (tűzzománc, 1891)

2.) A levéltár ismertetése

Intézményünk, a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL) a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye történeti levéltára, mely a levéltári törvény (1995. évi LXVI. tv.) értelmében nyilvános magánlevéltárként működik. Átv teszi, őrzi és kezeli az egykori Kalocsa-Bácsi-, majd Kalocsai Érsekség, ill. a mai Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye területén működő központi egyházi igazgatási és felügyeleti szervek, a Főszékesegyházi Káptalan, az egyházmegyei oktatási- egészségügyi- és szociális intézmények, valamint az egyházmegyei szintű vallásos egyesületek és testületek levéltári anyagát.

A levéltár szerkezete az iratok eredetét tiszteletben tartva, az iratokat létrehozó hivatalok rendjét követi, a több mint 1300 iratfolyóméter (a továbbiakban: ifm) terjedelmű állomány 8 fő részre (római számokkal jelölt fondcsoportokra-levéltárakra) tagolódik, melyek a következők:

KFL.I. Kalocsai Érseki Levéltár (1699-1992, 635,45 ifm) az érseki központ, régiesen az "aula" (értsd: érseki udvar) köré csoportosuló szervek iratait foglalja magába, ide tartozik az Érseki Hivatal (egyházkormányzat), az Érseki Főszentszék (bírótság) és a Főegyházmegyei Tanfelügyelőség (iskolaügyek), melyek iratai együttesen elérik a teljes levéltári állomány felét.

Az Érseki Levéltár döntő részét a Kalocsai Érseki Hivatal iratai adják (1699-1992, 518,12 ifm), ahol egyházkormányzati-, valamint plébániákra- és személyekre vonatkozó (perszonális) iratcsoportokat is megkülönböztettek. Formai alapon elkülönített részt alkottak az anyakönyvi másodpéldányok, valamint a kéziratok kötetek.

A Kalocsai Érseki Főszentszék (1733-1992, 59,27 ifm) volt az egyházmegye bírósági szerve, iratai között így elsősorban szentszéki peres aktákat (pl. házassági köteléki- és válóperek, holtánnyilváníti

perek, fegyelmi ügyek) találunk. A bíróság tekintélyét fokozta, hogy a Kalocsai Érseki Főszentszék a mindenkori érseki tartomány területén fellebbviteli fórum is volt, s így másodfokon az ország igen jelentős területéről tárgyalt peres ügyeket.

A Kalocsai Főegyházmegyei Tanfelügyelőség (1858-1952, 58,06 ifm) volt az egyházmegye központi tanügyi hatósága, mely önálló hivatalként a 19. század második felében kezdte meg működését. Itt kezelték az egyházmegye katolikus elemi- és középiskoláinak ügyeit, szervezték a hitoktatást, a tanítók képzését és egyesületeit. Az általános, elvi iratokon kívül az ügyeket iskolánként külön csoportosították-kezelték, jól kutatható, intézményenkénti iratsorozatokot hagyva az egyes iskolák története felől érdeklődő utóknak.

A hiteleshelyi levéltár szekrénye

KFL.II. Kalocsai Főszékeskáptalani Levéltár (1734-1988, 53,31 ifm) az érsekek tanácsadó testülete, az 1738-ban újjászervezett Kalocsai Főszékesegyházi Káptalan működése során jött létre. A nagy múltú testület tagjai, a kanonokok fontos szerepet játszottak az érseki központ szerveinek működésében, az egyházkormányzatban. A káptalan jogilag önálló volt, és az érsekségtől külön gazdálkodott. Szerteágazó tevékenységi köre (hiteleshely, alapítványok gondozása, stb.) a történelmi változások eredményeképpen a 20. századra jelentősen csökkent, s a II. Vatikáni Zsinat után az új egyházi jog is szűkítette hatáskörét, feladatait. A levéltár fő részeit a káptalani magániratok, az alapítványi iratok, a gazdasági iratok, ill. a hiteleshelyi iratok alkotják.

KFL.III. Kalocsai Érseki Gazdasági Levéltár iratanyaga a közel százezer holdas érseki földbirtok működtetése és igazgatása során jött létre. Iratainak évköre a 18. századtól 1945-ig terjed, és mintegy 300 ifm terjedelmű. A levéltár raktárai a Katona István házban

(Hunyadi u. 2. szám alatti kanonokház) található. Az iratanyag legfontosabb csoportjai: Általános birtokigazgatás szervei (Prefektus, Gazdasági szék, Jóságigazgatóság, Gazdasági kerületek), Jogi iratok (Birtokjogi iratgyűjtemény, Úriszék, Ügyvédi Hivatal), Pénzügyi igazgatás szervei (Számvevőség, Főpénztár, Számadás-mellékletek), Műszaki igazgatás szervei (Erdőhivatal, Mérnöki Hivatal, Kataszteri iratok).

KFL.IV. Espereskerületi Levéltár – az esperesek tevékenysége során felhalmozódott iratokat foglalja magába. Jelenleg ezek az anyagok a plébániákon található, gyakran szétszórtan, mivel az esperesi megbízatás nem kötődött egy-egy plébániához, hanem az adott kerület bármely plébánosa elláthatta. Az egyes kerületek iratainak egyesítése, összegyűjtése nagyrészt még a jövő feladata számunkra, s a munka a plébániái levéltárak rendezésével párhuzamosan halad. Eddig csupán három kerület: Géderlak, Homokmégy és Kalocsa iratai kerültek be levéltárunkba, viszonylag szerény mennyiségben.

A szentszéki jegyzőkönyvek és iktatók kötetei

A nagylevéltár raktárának bejárata

KFL.V. Plébániai Levéltár – a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmege plébániáin keletkezett történeti értékű iratokat foglalja magába. Ezek az iratok nagyrészt ma is az egyházmege plébániáin találhatóak, és leírásként általában az 1950-60-as évekből származó adatszolgáltatások, jegyzékek állnak rendelkezésünkre róluk. A jegyzékek alapján összesen 131 plébánia több mint 225 ifm terjedelmű iratanyagára kell gondolnunk, a 18. századtól a 20. sz. végéig terjedően. Rendezésüket, leírásukat, szükség esetén beszállításukat a 2000-es évek elején kezdtük meg, és három-négy év alatt mintegy húsz plébánia esetében sikerült elvégeznünk. Az elmúlt években a plébániák kéziratos köteteinek képi digitalizálására törekedtünk, hogy ezzel segítsük az egyébként nehezen hozzáférhető, egyedi források (anyakönyvek és más összeírások, jegyzőkönyvek) kutatását-használatát.

KFL.VI. Egyéb intézmények – általában másutt keletkezett, s az idők során levéltárunkba került iratokat jelentenek. Jelenleg 11

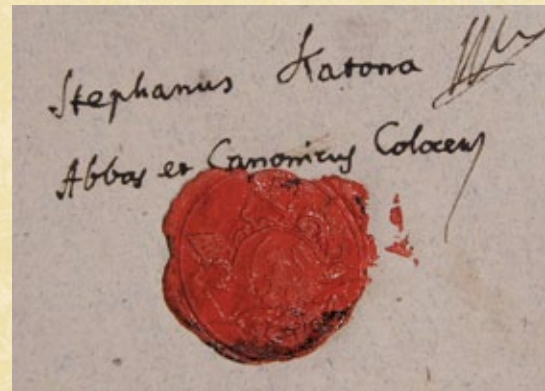

Írógép a 19. század végéről

fond mintegy 40 ifm terjedelmű anyaga tartozik ide, az 1766-1980 közötti időszakból. Példaként említhetjük az Érseki Főgimnázium (kezdetben piaristák, majd jezsuiták működtették), a Szent Ágoston Egylet (irodalmi-, tudományos önképzőkör), a Pál Mátás Missziós Központ, vagy a 20. sz. második feléből a Kalocsai Papi Otthon iratait. Az említett iratok a szervek megszűnése, államosítása, ill. költözése kapcsán kerültek levéltárunkba.

KFL.VII. Hagyatékok – A személyi irathagyatékok begyűjtése a 20. század második felétől vált rendszeressé, a 19. századból csak Haynald Lajos bíboros-érseknek maradt ránk jelentősebb mennyiségű anyaga. (A korábbi időkben a hagyatéki eljárás során a személyes iratokat általában megsemmisítették, és elsősorban a hivatali iratok megőrzésére koncentráltak.)

KFL.VIII. Gyűjtemények – a jellegüknél és méretüknél fogva egyedi tárolást-kezelést igénylő, iratsorozatokból kiemelt, általában darabszinten nyilvántartott levéltári dokumentumok őrzőhelye. Az oklevéltár (benne 30 db Mohács előtti oklevelünkkel), térképtár, tervtár, mikrofilmtár, továbbá a pecsétek, plakátok, képeslapok és fényképek gyűjteménye tartozik ide. A könnyebb kezelhetőség és kutathatóság érdekében gyűjteményeink digitalizálására törekszünk, térképtárunk feldolgozása már be is fejeződött.

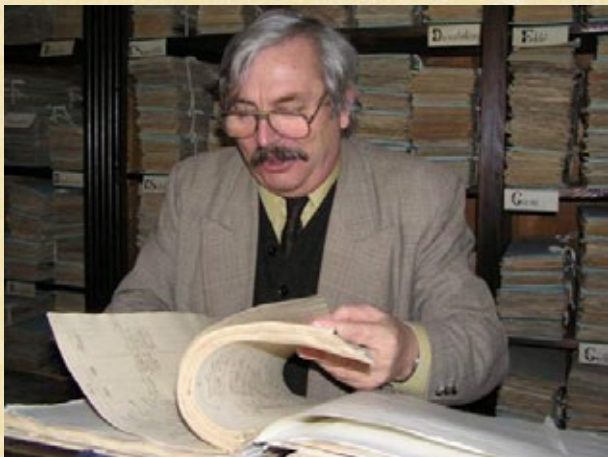
*Katona István
történetíró-kanonok
aláírása és pecsétje
(1806)*

3.) Kutatási lehetőségek, források

Bár a különféle levéltári kutatások témája nagyon változatos, összességében megállapítható, hogy elsősorban a néhai Bács-Bodrog és a jelenlegi Bács-Kiskun megyék területének egyháztörténeti-, család- és helytörténeti kutatói találnak nálunk hasznos adatokat. Az elmúlt években kutatóink zöme családfakutató volt, ill. helytörténeti témákkal (település, plébánia, iskola és más intézmények története kapcsán) kerestek bennünket.

A család- és helytörténeti kutatások szempontjából ideálisnak nevezhető levéltárunk irattári rendje: az iratok csoportosításának, elhelyezésének ui. egyik előszeretettel alkalmazott, fontos elve volt Kalocsán a helységenkénti iratsorozatok kialakítása. Régtől fogva külön iratsorozatokban gyűjtötték az egyes plébániákra vonatkozó iratokat, s ezt a "területi elvet" az anyakönyvi-, szentszéki- és iskolai iratoknál is alkalmazták. Ezek az irat-együttesek megbízható kiindulási alapot adnak a kutatásokhoz és könnyen „kézbe adhatóak” anélkül, hogy előzetesen iktatók és mutatók vaskos köteteit kellene végigböngészniük, ügyiratszámokat keresgetve.

A család- és helytörténeti kutatások forrásai

Anyakönyvek

Családfakutatóink kedvenc forrásai az anyakönyvek. Levéltárunk igen gazdag anyakönyvi állománnyal rendelkezik, részben eredeti anyakönyvek részben másodpéldányok formájában. Mindezt kiegészíti a mikrofilmek és a digitális anyakönyvi másolatok gyűjteménye. A teljes tartalom digitális feldolgozása jó ütemben halad, így a kutatások is igen intenzívvé váltak: az online kutatási esetek száma egy évben megközelíti a tízezret. Míg személyesen naponta csak 1-2 kutató jut el hozzánk, az interneten átlagosan 25-en dolgoznak.

Az anyakönyvek típusát tekintve, azok három fő fajtáját különböztethetjük meg: a születési (keresztelési), házassági és halotti (temetési) anyakönyveket. Emellett a vallási élet egyéb eseményeit rögzítő, kisebb mennyiségben előforduló egyházi anyakönyvek is léteznek, időnként hasonlóan értékes és jól használható adattartalommal: ide sorolhatók pl. a bérmlázási könyvek, vagy a vallásváltoztatási anyakönyvek (megtértek-hitehagyók) és a jegyések

Kalocsa vidéke Ruttkay Mihály 1763-as térképén

anyakönyve is. A gyarapodó keresztelési-, házassági- és halotti anyakönyvekhez utólagosan általában névmutatók, ún. indexek is készültek, melyek időnként külön köteteket alkotnak. A mutatók adatgazdagsága és minősége változó, de néha az anyakönyvi bejegyzések rövid, lényegi tartalmi kivonatát adják.

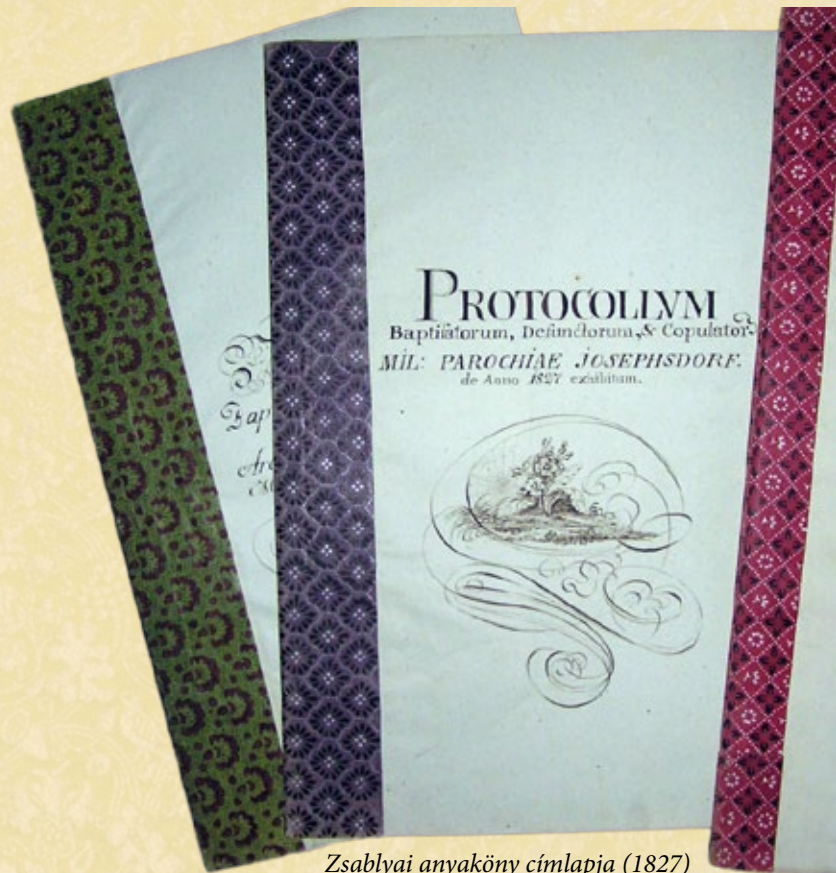
Az anyakönyvi bejegyzések összessége remek forrást nyújt a családtörténeti kutatásokhoz, de emellett értékes adatokat tartalmaz a társadalom- és településtörténeti, demográfiai- és néprajzi kutatásokhoz is (pl. népesedés, bevándorlás-migráció, foglalkozások, átlagéletkor, gyermekhalandóság, halált okozó megbetegedések, közösségekre jellemző eltérések, rokon kapcsolatok, névadási szokások, rendkívüli események-balesetek stb. statisztikai jellegű, elemző vizsgálata). Mivel Magyarország településein sokszor több nemzetiség és több vallás is jelen volt, az anyakönyvek kiválóan alkalmasak ezen csoportok és vallások jellegzetességeinek, ill. együttélésének vizsgálatára is.

Iskolai anyakönyvek és iratok

A középiskolás főnévkönyvek a 18. században még csak a diákok nevének, esetleg lakóhelyének vagy nemzetiségének osztályonkénti felsorolását nyújtották. A Kalocsai Érseki Gimnázium levéltárunkban meglévő főnévkönyvei 1766-tól kezdődnek, s a 19. sz. kezdetétől tartalmaznak tanulmányi eredményeket is. A 19. századi kötetek egyre informatívabbak, mert rendszeresen közlik a diákok alapvető azonosító adatait (szülő- gondviselő neve, foglalkozása, lakcíme), valamint a tandíj fizetésére, ill. ösztöndíjra vonatkozó információkat is. A század közepétől vezetett érettségi anyakönyvek általában egy-egy diák teljes iskolai pályafutását is rögzítették (melyik osztályt hol végezte).

Levéltárunk tanfelügyelőségi iratai a 19. sz. második felétől gazdag anyagot tartalmaznak a katolikus iskolák tanítóival kapcsolatban (pályázatok, állások betöltése, stb.), valamint az egyes iskolák működési körülményeire vonatkozóan.

Hasonlóképpen egy-egy iskola működésének részleteibe enged bepillantást a plébániai levéltárak iskolaszéki anyaga, a tanítók és a személyzet ügyeitől kezdve egészen a fenntartás kérdésköréig. A plébániai levéltárakban időnként pedagógiai értekezletek, tanítói tanácskozmányok anyagai is előfordulnak, melyeket gyakran espereskerületenként, több település-intézmény képviselőjében tartottak, és az ülésekről jegyzőkönyveket is készítettek.

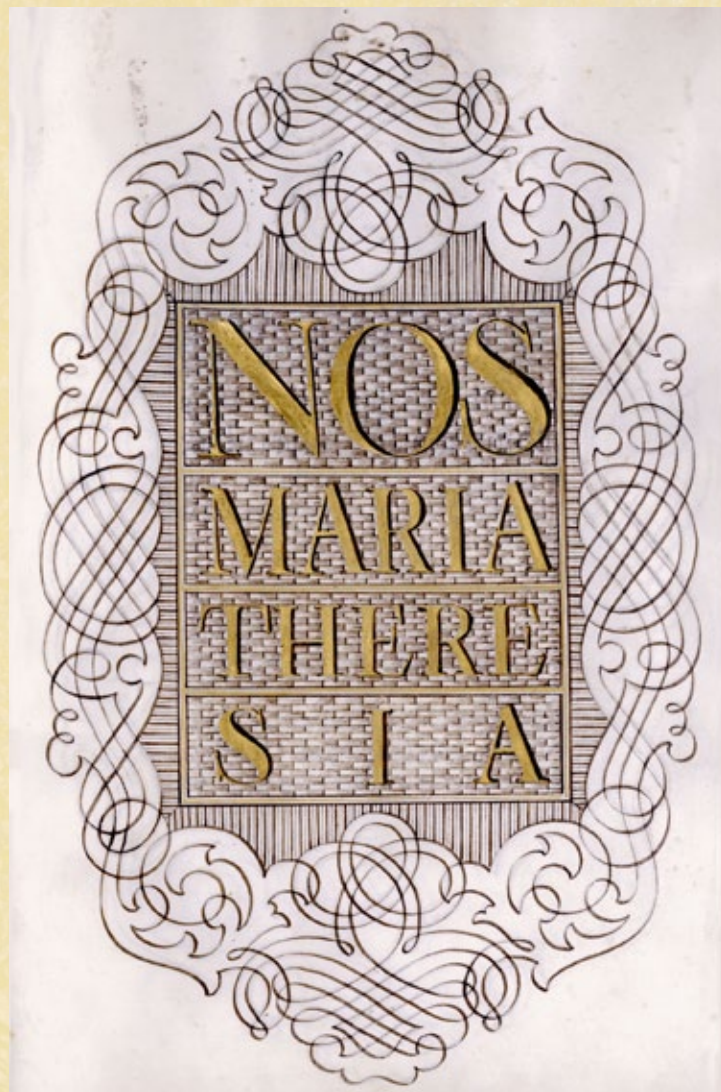
Zsabyai anyaköny címlapja (1827)

Az anyakönyvezéssel kapcsolatos iratok (felmentések, anyakönyvi javítások)

A 19. század közepétől rendszeressé vált, hogy a plébánosok különféle anyakönyvi ügyekben az egyházmegyei központhoz fordultak, engedélyeket-felhatalmazásokat kérve. Kialakult a felmentések (ún. dispensatiók) rendszere és alkalmazásuk jogi háttere, hasonlókra volt szükség számos esetben (pl. vérrokonság, vegyes házasság és a háromszori hirdetés elmaradása-összevonása esetében), s a névváltozásokat, gyermekek törvényesítését, vagyis az anyakönyvi javításokat is szigorúbban kezelték, gondosabban adminisztrálták, mint a 18. században. Mindez számos iratot eredményezett az egyházmegyei levéltárakban, melyek lényege ugyan az anyakönyvek megjegyzés rovatában is feljegyzésre került, de amennyiben a vonatkozó háttérlevelezést, a plébánosi engedélykérést is előkeressük, onnan számos többletinformációhoz juthatunk. A különféle felmentések-engedélyek kérését ugyanis általában körülmények indokolták, részletesen ismertetve a körülményeket. Kiderülhet, hogy miért volt fontos és sürgős egy-egy házasságkötés, és akár kidolgozott családfákkal is találkozhatunk a vérrokonsági fokozatok kifejtésénél stb.

Peres iratok (szentszék, úriszék)

A peres iratok említésekor elsősorban az egyházmegyei levéltárak szentszéki bírósági aktáira kell gondolnunk. A genealógiai kutatások szempontjából itt a házasságokkal kapcsolatos perek a legfontosabbak, ide tartoznak a házasságot szentségi értelemben meg nem történtté nyilvánító köteléki perek, a házas felek számára különélést engedélyező válóperek, ill. a jegyesség felbontását engedélyező iratok is. Az első világháború után jelentek meg nagy mennyiségben az ún. holtányilváníti perek, melyek a vissza nem tért katonák eltűnését-halálát mondták ki, általában tanúvallomások, a bajtársak visszaemlékezései alapján. A holtá nyilvánított, eltűnt személyek özvegyei így szabad állapotúvá váltak és újabb házasságot

Mária Terézia oklevelének címlapja (Bécs, 1779)

köthettek. Az említett peres ügyeket az érintett személyek plébániáján kezdeményezték, és a területileg illetékes egyházmegyei (püspöki) szentszék előtt folytatták, fellebbviteli fórumként az illetékes érseki szentszéki bíróság járhatott el. A szentszéki bírósági perek fontosságát tovább növeli, hogy polgári anyakönyvezés és házasságkötés híján, a 19. század végéig a katolikus vallású lakosság esetében házassági ügyekben a szentszéki bíróság volt az illetékes. A hasonló perek adatokban gazdagok, jelentéseik-tanúvallomásaik gyakran életszerű adalékokat nyújtanak a hétköznapi világához vagy a háborús eseményekhez.

Mivel az érsekség és a káptalan működéséhez jelentős földbirtok is kapcsolódott, a feudális korban ez a birtokokon élő jobbágysággal kapcsolatban úriszéki bírósági teendőket is jelentett. Az úriszéki bíróság a földbirtokot működtető uradalmi szervezet részeként jelent meg, s a vásári lólopástól kezdve a báli késelésig, jelentősebb adásvételi ügyletek megerősítéséig sokféle ügygel kellett foglalkozniuk.

Feudális kori, gazdasági iratok (urbáriumok, úriszék, robot, térképek)

Az egyházi nagybirtokokat működtető gazdasági szervezetet (érseki-káptalani uradalom, jószágkormányzóság) általában civil alkalmazottak alkották. Az egyes gazdasági kerületekben-körzetekben tevékenykedő gazdatisztek, számtartók mellett a központi hivatalokban, a gazdasági vezetők (prefektus, jószágkormányzó, főszámvevő) mellett megjelent a jogi és a műszaki szakértelem igénye is, a 19. században már ügyvédi- és mérnöki hivatalok formájában. A feudális korban a földesúri jogokhoz (pl. úriszék) végrehajtó személyzet (hajdúk) is kapcsolódott. Az uradalom keretein belül tevékenykedő tisztviselők megjelennek a hivatalok írásbeliségében, ill. a zsoldjegyzékekben. Ennél jelentősebb azonban, hogy a nagybirtok lakossága a feudális korban számos más esetben is érintett-említett lehetett. A birtokok jogbiztosító

Mária Terézia oklevelének díszítése, az adományozott mellkereszt (Crux Tolosana) festett ábrázolásával (Bécs, 1779)

iratai között fellelhetjük azok kezdeti betelepítését, a szervezett módon letelepített családok jegyzékét. Később az adózók rendszeres összeírásai az urbáriumok. Mária Terézia úrbérrendezésének emlékei, az ezzel kapcsolatos felmérések-térképek is megtalálhatók. A robotot pedig bizonyos időkben olyan alaposan dokumentálták, hogy az egyes személyek hasonló szolgálata is nyomon követhető.

A gazdasági iratanyag keletkezése ugyan tömeges, fennmaradása viszont sajnos esetleges volt. A hasonló forrásokat könnyen érthette selejtezés-pusztulás. Annak ellenére, hogy ez a tevékenység is az egyházmegyei központhoz kapcsolódott, a jószágkormányzás a főpapi székháztól elkülönülve, más épületekben működött, és iratanyaga nem alkotta az érseki levéltár részét. Az uradalom tisztviselői kara általában az egyházmegye évkönyveiben (sematizmusokban) sem jelent meg, ott csak az egyházkormányzati és iskolai tisztviselőkről (papságról, tanítókról) találunk adatokat.

Egyházlátogatási (vizitációs) jegyzőkönyvek

A feudális kor latin nyelvű vizitációs jegyzőkönyvei (visitatio canonica) általában több időmetszetben is részletes képet adnak az egyes plébániák életéről: előre meghatározott kérdőpontok alapján, gondosan ismertetik a lelkipásztorkodás körülményeit, a templomot, a közreműködő személyeket (plébános, káplán, kántor-tanító, stb.), a plébánia jövedelmeit és felszerelését. A kánoni látogatást mindig az érsek megbízásából, az ő nevében végezték, de a 19. századtól megjelentek az esperesi vizitációk ált. szerényebb terjedelmű dokumentumai is.

Hiteleshelyi dokumentumok (nemesi oklevelek, végrendeletek)

1873 előtt Magyarországon a közjegyzői intézményt pótolták az ún. hiteleshelyek, melyek közhitelű (jogbiztosító) dokumentumokat őriztek, ill. ilyen ügyekben jártak el. Noha a tevékenység alapvetően nem egyházi jellegű volt, és vallástól függetlenül, a lakosság egészét érinthette, a Katolikus Egyház számos intézménye közreműködött a megvalósításban: többek között a Kalocsai Főszékeskáptalan

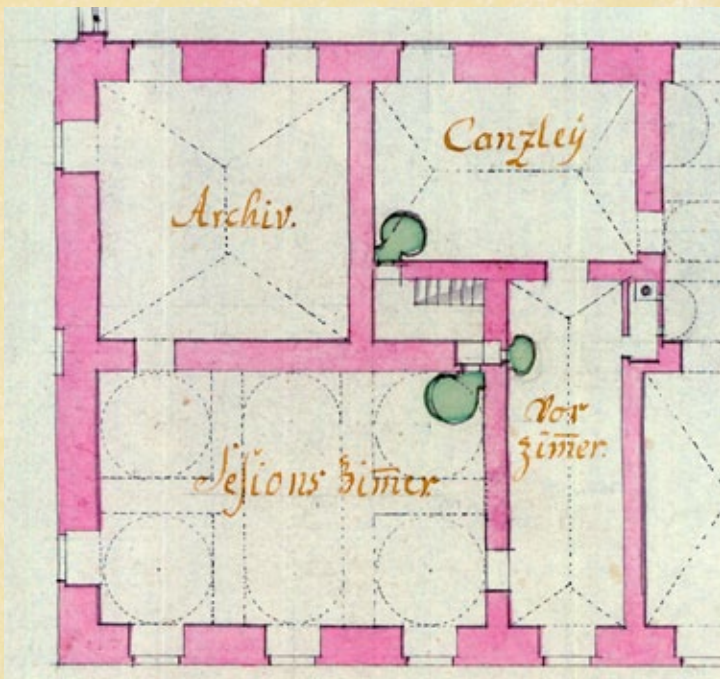
is rendelkezett hiteleshelyi jogkörrel, melyet az uralkodó 1739-ben adományozott számára. A hiteleshelyi levéltárakban őrzött nemesi bizonyáglevelek, címeres levelek, végrendeletek, a birtokba iktatások és különféle eljárások dokumentumai a genealógiai kutatások kedvelt forrásai.

Levéltári életképek (kutatószoza, raktárak)

Népesség-összeírások, családkönyvek, választói névjegyzékek

Egy-egy plébániáról a 18. század második felétől-végétől kezdődően időnként népesség-összeírások is születtek (gyakran uralkodói-állami kezdeményezésre), melyek általában családonként-háztartásonként tekintették át a közösséget. A lélekösszeírás (status animarum) eredménye a központi, egyházmegyei levéltárakban is megjelenhetett, de a plébániák levéltárainak hasonló anyaga a helyszínen általában gazdagabb. Előfordul, hogy több időmetszetet is találunk (általában önálló füzetekben-kötetekben), bár az adatszolgáltatás mélysége-minősége változó lehet. A 19. század második felében a hasonló összeírások eltűntek, megjelentek viszont

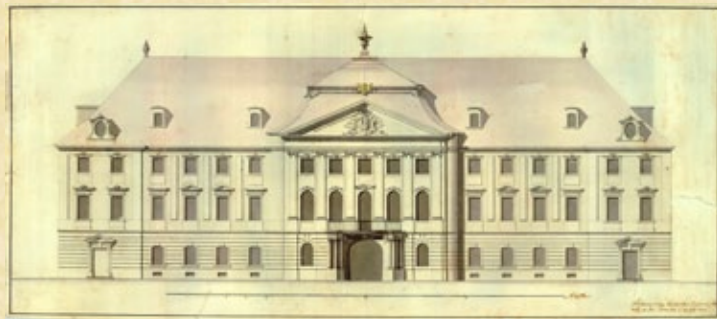

A levéltár alaprajza az érseki palota nyugati szárnyában
(Thalher József, 1799)

az inkább lelkipásztori szempontból jelentős családkönyvek, ahol a plébánosok egy-egy család sorsát igyekeztek nyomon követni (születések-halálozások, költözés, kivándorlás-elvándorlás stb.). Szintén a plébániákon, a 19. sz. második felétől fordulnak elő egyházi adó fizetése-beszedése, ill. különféle választások (katolikus autonómia mozgalom, egyházközségi képviselők) alkalmából készített névjegyzékek, de ezek a jegyzékek neveken-címeken túl más információt általában nem tartalmaznak.

Egyesületek, testületek iratai

A 19. század végén és a 20. század első felében megélénkült a különféle vallásos egyesületek-társulatok tevékenysége. A plébániák levéltáiraiban gyakran vannak hasonló egyesületek tevékenységével kapcsolatos jegyzőkönyvek, tagsági törzskönyvek. Olvasókör, rózsafűzér társulat, oltáregylet, legényegylet, ferences harmadrend, búcsújárók társasága – hosszasan sorolhatnánk az egyesületek-társulatok sorát, és itt is megemlíthetők a plébánia hivatalos ügyintézésének olyan fórumai is, mint az iskolaszék vagy később, a 20. században az egyházközségi képviselőtestület. Mivel az említett időszakban az emberek mindennapjait elsősorban a helyi közösségek határozták meg, ezek a források fontosak lehetnek a családtörténeti kutatások szempontjából is.

Az érseki palota homlokzatának terve (Kronovetter Antal, 1776)

4.) Levéltárhasználat, szolgáltatások

Levéltárunk forrásainak kutatása a hagyományos módon intézményünk kutatószobájában, az Érseki Palota második emeletén történik, de ügyfeleink gyakran a távolból, levelezés útján keresnek bennünket. Kutató- és ügyfélszolgálatunkhoz számos szolgáltatás (tájékoztatás, másolatkészítés, adatkeresés, hiteles másolatok-kivonatok kiállítása, kiadványok eladása stb.) is kapcsolódik, mindezekről részletes tájékoztatást adunk honlapunkon.

2010 novembere óta van lehetőség intézményünkben az ún. E-kutatás szolgáltatás igénybevételére, mely digitalizált forrásaink elérését az Internet segítségével a távolból (akár otthonról is) lehetővé teszi. Az E-kutatás (Matricula-Historia-online, ill. KFL-online) szolgáltatás tudnivalóról-tartalmáról honlapunkon adunk részletes tájékoztatást, a digitalizált képanyag folyamatosan gyarapodik, böngészhető képeink száma 2012 végére terveink szerint megközelíti majd az egymilliót.

Családkutatás
Helytörténet
online

KFL 2011
e-archivum

<http://archivum.asztrik.hu/>

A kutatás minden esetben adminisztrációval jár, személyesen végzett kutatásnál látogatójegy kitöltése, internetes kutatás esetén online regisztráció szükséges. Kutatási szabályzatunk alapján az általános kutatási időhatár levéltárunk anyaga esetében 50 év, vagyis alapvetően az ennél régebbi iratok kutathatóak. További korlátozást alkalmazunk a személyes adatokat tartalmazó források (pl. anyakönyvek, szentszéki peres iratok), ahol a kutatási időhatár elérheti a 90-100 évet is.

A levéltári kutatások előtt mindenképpen érdemes alaposan tájékozódni, nyomtatásban megjelent segédleteink, ill. honlapunk segítségével. A személyesen, Kalocsán végzett kutatások időpontját előzetesen érdemes egyeztetni, ezt forgalmunk szabályozása (intézményünk, ill. kutatószobánk mérete is) szükségessé teszi.

Levéltári kiadványok

5.) Kiadványok

A levéltár közreműködésével megjelent, fontosabb kiadványok:

Lakatos Andor: **A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára (Repertórium)**. Kalocsa, 1998. (Kalocsai Múzeumi Értekezések 4.) 174 o.

1848/49 és ami utána következett... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848-1851 közötti anyagából (Forráskiadvány). Szerk.: Lakatos Andor, Sarnyai Csaba Máté. Kalocsa, 2001. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 1.) 246 o.

A Kalocsai Érseki Levéltár. Levéltárismertető. Szerk.: Lakatos Adél, Lakatos Andor, Szabó Attila. Kalocsa, 2002. (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 2.) 341 o.

A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923. Szerk.: Lakatos Andor. Kalocsa, 2002. [2003] (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 3.) 486 o.

Patachich Ádám érsek emléke. Zajezdai báró Patachich Ádám, kalocsai érsek (1776-1784) halálának 220. évfordulója alkalmából rendezett konferencia és kiállítás emlékkönyve. Kalocsa, 2004. november 17. Szerk.: Lakatos Adél. Kalocsa, 2005. [2006] (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 4.) 126 o.

A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár térképtára 1749-1945. (DVD kiadvány) KFL-Arcanum Adatbázis Kft. 2009. Mintegy 826 leírási tétel, 1500 db térkép leírását és szkennelt képanyagát tartalmazza.

A Kalocsai Érsekség 100 esztendeje (1909-2009). Kiadó: Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye, 2009. 552 o. Benne: Lakatos Andor: A változások évszázada – fejezetek a Kalocsai Főegyházmegye 20. századi történetéből 1909-1999 (statisztika, események, kronológia)

„Íráspróba” – régi íróeszközök használata a gyakorlatban, levéltári foglalkozás keretében

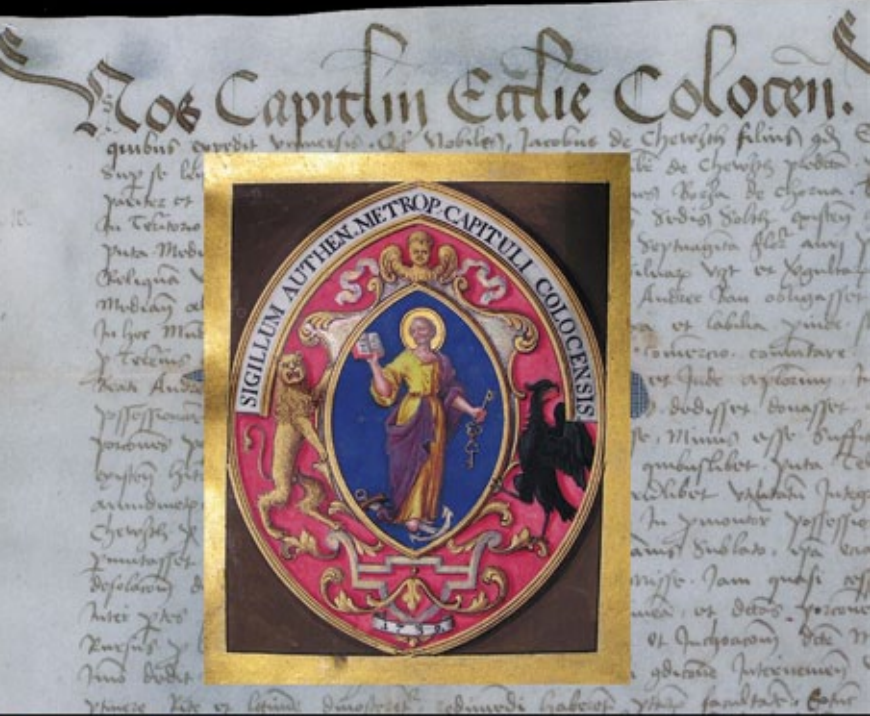
Az írás története címmel, 2011 őszétől levéltári témnapokat tartunk iskolai csoportok számára. A foglalkozások keretében a diákok megismerkedhetnek az írás történelmi szerepével, az íróeszközök és íráshordozók változatosságával, az írásképek különlegességeivel. A gyakorlati íráspróbát követően lehetőségük nyílik régi szövegek vizsgálatára-értelmezésére is. A foglalkozást helytörténeti séta zárja az Érseki Kincstár és a Főszékesegyházi Könyvtár kiállításaiiban-gyűjteményeiben.

Dokumentumok szemléje – közvetlen találkozás a történeti forrásokkal, régi korok emlékeivel

A kalocsai káptalan 1513-ban kiadott oklevele és a
testület 1739-ben kapott hiteleshelyi pecsétjének
festett ábrázolása

KFL 2012
e-archivum

